

สุขายะทางรูปทรงในงานสถาปัตยกรรม พระอุโบสถวัดเชียงทอง เมืองหลวงพระบาง

The shape harmony of the architecture Xieng Thong Temple Chapel in Luang Prabang

ธีรยุทธ อินทจักร¹
Thirayut Inthachak

บทคัดย่อ

สถาปัตยกรรมเป็นผลงานการสร้างสรรค์ของมนุษย์ภายใต้อิทธิพลของประสบการณ์การสัมผัสรู้ ความคิด ความเชื่อ ปรัชญาหรือศาสนา ที่สะท้อนความสัมพันธ์ของมนุษย์ที่มีต่อโลกหรือสภาพแวดล้อม การสร้างสรรค์งานสถาปัตยกรรมจนเกิดเป็นเอกลักษณ์ทางอารยธรรมนั้น ย่อมสะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญาของมนุษย์ในวัฒนธรรมนั้นๆ ในการวางท่าทีหรือกำหนดคุณค่าและความหมายของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสภาวะแวดล้อม บทความนี้ นำเสนอการซึมซับภูมิปัญญาจากงานศิลปวัฒนธรรมที่สื่อออกมาในงานสถาปัตยกรรมในอดีต เพื่อนำไปสู่ความเข้าใจ และเห็นคุณค่าของภูมิปัญญาในอดีตอันเป็นรากฐานแห่งวัฒนธรรม เนื้อหาของบทความนี้พิจารณาคุณค่าและความหมายงานสถาปัตยกรรมที่ถูกสร้างภายใต้แนวคิดหรือปรัชญาของโลกทัศน์ตะวันออก วัฒนธรรมที่กำหนดให้พุทธศาสนาเป็นศูนย์กลางในดินแดนอุษาคเนย์ของวัดเชียงทอง เมืองหลวงพระบาง ถือว่าเป็นสถาปัตยกรรมที่ถูกสร้างมารองรับสถาบันทางศาสนาระดับเมือง พระอุโบสถวัดเชียงทองถูกออกแบบเพื่อเอื้อต่อการเข้าไปสัมผัสด้วยการรับรู้ทางการมองเห็น อันถือว่าเป็นสัมผัสแรกสุดในการเข้าไปรับรู้งานสถาปัตยกรรมต่อรูปทรงจากการสังเกต พบว่า สิ่งที่เป็นโครงสร้างหลักในการควบคุมเอกภาพทางกายภาพของสถาปัตยกรรมภายในวัด คือ ความโค้งและความอ่อนช้อยของรูปทรงทางสถาปัตยกรรม เริ่มจากพระอุโบสถหรือสิม อันเป็นอาคารประธานภายในผังวัด ที่มีรูปทรงที่กล่าวขานในวัฒนธรรมหลวงพระบางตามรูปทรงของผู้หญิง แสดงความเป็นแม่ที่ปกป้องลูกในลักษณะของแม่ไก่กางปีกปกป้องลูกไก่ เป็นเอกลักษณ์เฉพาะสำหรับสถาปัตยกรรมทางพุทธศาสนาแบบหลวงพระบาง จากความ

1 อาจารย์ประจำคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
E-mail : thirayut.inthachak@cmu.ac.th

โค้งอ่อนนี้ มีผลโดยตรงต่อปรากฏการณ์ทางด้านรูปทรงในงานสถาปัตยกรรม เป็นสิ่งที่สอดคล้องกับหลักคิดและกระบวนการในพุทธศาสนา ซึ่งสื่อให้สามารถรับรู้ได้และเป็นสิ่งเชื่อมโยงพุทธศาสนาเข้าไปสู่ความเป็นเอกภาพของวัฒนธรรมหลวงพระบาง

คำสำคัญ: อุโบสถวัดเชียงทอง รูปทรงทางสถาปัตยกรรม รูปทรงผู้หญิง ความโค้งอ่อน การสื่อความหมาย

Abstract

Architecture is the creation of man under the influences of experiences including knowledge, ideas, beliefs, philosophy or religion that reflects the relationship between human and the world or the environment. Creating architecture as a unique civilization reflects the wisdom of human in that culture in determining the value and the meaning of the relationship between humans and the environment. This article presents the depth in absorbing the wisdom that is portrayed through the art and culture in architecture in the past. This leads to the understanding and appreciation of the ancient wisdom, which is the foundation of the culture.

The article considers the value and the meaning of architecture that was built under the Eastern concept or the Eastern worldview philosophy. Xieng Thong temple in Luang Prabang is a Buddhist architecture that serves as a Buddhism center in the region of Southeast Asia. Xieng Thong temple is an architecture that was built to accommodate religious institutions in the city and was built to attract human's visual perception, which is always the first perception in studying the architecture style of the temple. The observation finds that the main structure that unifies the physical of the temple architecture is the artistically curved shape of the architecture, starting from the temple chapel or Sim, the main building that is a female form and is renowned in Luang Prabang culture. It presents the maternity of a mother protecting her child, like a hen protecting its chick by her wings; it is the uniqueness of this Buddhist Architecture: Luang Prabang. The soft curve affects the phenomenon of architectural form which is consistent with the main idea and process in Buddhism; to be recognized, and to be combined with the unity of Luang Prabang culture.

Keywords: Xieng Thong temple chapel, architectural form, female form, soft curve, interpretation

บทนำ

บทความนี้นำเสนอสถาปัตยกรรมอุโบสถของวัดเชียงทอง เมืองหลวงพระบาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ในลักษณะของการเข้าไปสัมผัสด้วยการรับรู้ทางการมองเห็น อันถือว่าเป็นสัมผัสแรกสุดในการเข้าไปรับรู้งานสถาปัตยกรรม การเข้าไปสังเกต รับรู้ รูปทรงและที่ว่าง เพื่อสัมผัสถึงมิติของคุณค่าและความหมายในสิ่งที่ตัวงานสถาปัตยกรรมได้เผยปรากฏให้รับรู้ได้ ข้อมูลจากการสังเกต พบว่า สิ่งที่เป็นโครงสร้างหลักในการควบคุมเอกภาพทางกายภาพของสถาปัตยกรรมภายในวัด คือ ความโค้งอ่อนช้อยของรูปทรงทางสถาปัตยกรรม จุดเริ่มต้นที่เป็นจุดเด่นในการแสดงถึงความโค้งอันอ่อนช้อยนี้ เริ่มมาจากพระอุโบสถหรือสิม อันเป็นอาคารประธานภายในผังวัด ซึ่งความโค้งอันอ่อนช้อยของรูปทรงพระอุโบสถนี้ ที่ในวัฒนธรรมหลวงพระบางเรียกอาคารที่มีรูปแบบนี้ว่า รูปทรงของผู้หญิง จากคำกล่าวของชาวลาวที่ว่า “คนลาวเปรียบสิมหลังคาโค้งต่ำอย่างสิมวัดเชียงทอง หรือวัดอีกหลายวัดในหลวงพระบางเป็นสิมสุภาพสตรี ส่วนสิมทรงสูงอย่างวัดทางเวียงจันทน์หรือวัดในเมืองไทยเป็นสิมสุภาพบุรุษ” (Suwan, 2017) อันมีลักษณะสอดคล้องกับการเรียกรูปทรงในอาคารประเภทเดียวกันในวัฒนธรรมล้านนา คือ ทรงของวิหารล้านนาแบ่ง 2 ทรง คือ อาคารมีรูปทรงแข็งไม่อ่อนช้อยที่เรียกรูปทรงแบบนี้ว่า “ช่างปู่” คือมีลักษณะแข็งแรงตั้งรูปร่างของผู้ชาย และอ่อนช้อยเป็นทรงที่เรียกว่า “ช่างแม่” คือมีลักษณะอ่อนช้อยคล้ายสัดส่วนของผู้หญิง (Siriwejchapun, 2005) ซึ่งความอ่อนช้อยในสิมวัดเชียงทอง มีลักษณะที่อ่อนช้อยและมีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว ความโค้งอ่อนนี้ทำให้มีผลโดยตรงต่อปรากฏการณ์ทางด้านรูปทรงในงานสถาปัตยกรรม ซึ่งมีติของรูปทรง เป็นผลมาจากการผสมกันของสัดส่วนต่างๆ ทางกายภาพ เป็นเอกลักษณ์ทางรูปแบบหรือรูปร่างทางกายภาพที่นำไปสู่มิติความหมายในทางนามธรรมและ เป็นรสนิยมหรืออารมณ์ความนึกคิด ความรู้สึกทางจิตใจ อันเป็นคุณสมบัติสำคัญของความเป็นศิลปะ รูปทรงและสัดส่วน แม้จากการสังเกตด้วยการมองเห็นก็เป็นสิ่งที่เชื่อมโยงมนุษย์ต่อความสัมพันธ์กับที่ว่างทางสถาปัตยกรรม ทำให้เกิดจินตนาการถึงลักษณะการเข้าไปสัมผัสนั้นว่ามนุษย์จะมีปฏิสัมพันธ์กับงานสถาปัตยกรรมและสถาปัตยกรรมมีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมอย่างไร

วัดเชียงทอง เมืองหลวงพระบาง

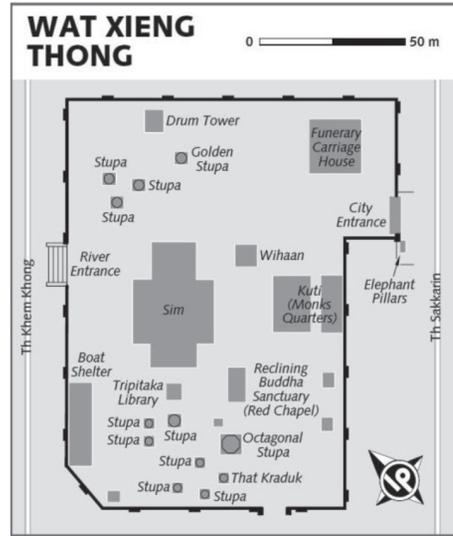
วัดเชียงทองเป็นวัดที่มีความงามและเก่าแก่มากที่สุดของเมืองหลวงพระบาง เป็นอัญมณีของศิลปะลาว สร้างขึ้นในสมัยพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช เมื่อช่วง พ.ศ.2102–2103 ก่อนที่พระองค์จะย้ายราชธานีไปยังนครเวียงจันทน์ วัดนี้ถือว่าเป็น “ประตูเมือง” เนื่องจากการเดินทางเรือต้องมาขึ้นฝั่งที่วัดนี้ รวมทั้งเป็นที่ใช้เสด็จทางชลมารคของกษัตริย์หลวงพระบาง (Saisingh, 2012) ได้รับการอุปถัมภ์โดยพระมหากษัตริย์มาโดยตลอด เป็นวัดเดียวที่เหลือรอดจากการปล้นสะดมจากพวกจีนฮ่อ ในปี พ.ศ.2430 มีการบูรณปฏิสังขรณ์ครั้งสำคัญ เมื่อ พ.ศ.2491 โดยเฉพาะในส่วนของลายคำหรือลายฟอกคำ ที่เชื่อว่ายังคงรักษาดำรงรูปแบบดั้งเดิม

วัดเชียงทองตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของตัวเมืองหลวงพระบาง ใกล้บริเวณที่แม่น้ำคานไหลมาบรรจบกับแม่น้ำโขง มีถนนโพธิสารราช ริมน้ำโขงคั่นอยู่ ภายในวัดไม่ได้แบ่งเขตอย่างชัดเจน มีเพียงเขตของสิมาที่ล้อมอยู่ตามทิศของพระอุโบสถที่เป็นประธานในผังวัดอยู่ติดกับทางเข้าวัดด้านท่าเรือแม่น้ำโขง ซึ่งนับว่าเป็นเขตพุทธาวาส แกนของวัดหันไปตามพระอุโบสถคือ หันหน้าไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือเพื่อรับกับการสัญจรทางแม่น้ำ และเป็นแกนที่ขนานรับไปกับถนนสายหลักของเมืองที่ถูกกำหนดให้วางทอดยาว

ไปตามหลักฐานของพื้นที่ เขตสังฆาวาสอยู่ถัดเข้าไปด้านข้างของเขตพุทธาวาสฝั่งที่ติดต่อกับถนนหลัก เป็นเขตของกุฎิสงฆ์ ทางเข้าวัด นอกจากทางท่าแล้ว ยังมีทางที่เข้าจากถนนโพธิสารราช โดยมีลักษณะเป็นซุ้มโขง อีก 2 ซุ้ม อาคารสิ่งก่อสร้างที่สำคัญภายในวัดประกอบด้วย พระอุโบสถ พระประธาน หอพระม่าน หอพระพุทธรูปไสยาสน์ อุบมุง เจดีย์ภายในวัดเชียงทอง โรงเมี้ยนโกศ ซุ้มประตู กุฎิ

ภาพที่ 1 ที่ตั้งวัดเชียงทองบนแผนที่เมืองหลวงพระบาง

ภาพที่ 2 แผนที่ผังวัดเชียงทอง

พระอุโบสถ ภาษาลาวเรียกว่า สิม เป็นพระอุโบสถหลังไม้ใหญ่โตมากนัก หลังคาพระอุโบสถมีความแอ่นโค้ง ลาดต่ำลงมาซ้อนกันอยู่ 3 ชั้น เป็นสถาปัตยกรรมทางศาสนาแบบหลวงพระบางแท้ ที่มีลักษณะทางกายภาพสัมพันธ์กับกลุ่มวิหารในวัฒนธรรมล้านนาตามความสัมพันธ์ทางประวัติศาสตร์ ที่ลักษณะโดยรวมเป็นอาคารที่มีการซ้อนหลังคาแบบหน้า 3 ชั้น หลัง 2 ชั้น แต่ไม่ยกคอสองและหลังแต่ละชั้นแบ่งเป็น 3 ติบต่อกัน ฐานอาคารยกสูงเล็กน้อย มีลักษณะยกเก็จด้านหน้าและด้านหลังอย่างละ 1 ครั้ง เป็นฐานบัว ฐานฐานบัวคว่ำที่รับตัวเรือนอีกชั้นหนึ่ง ส่วนกลางของหลังคามีเครื่องยอดคสีทองชาวลาวเรียกว่า “ซ้อฟ้า” รูปเขาพระสุเมรุและทิวเขาสัตบริภัณฑ์ที่ล้อมรอบ 7 ชั้น รองรับด้วยปลาอนันท์อันเป็นรูปจำลองของจักรวาลตามคติทางพุทธศาสนา ทำลักษณะเป็นรูปยอดมณฑป 17 ยอด และใช้เป็นสิ่งแสดงฐานานุศักดิ์ของวัดที่พระมหากษัตริย์สร้าง ส่วนคนสามัญสร้างจะมีซ้อฟ้า 1-7 ซ้อเท่านั้น ส่วนที่ประดับที่ยอดหน้าบันชาวลาวเรียกว่า “โห่ง” มีรูปร่างเป็นเศียรนาค พื้นที่ภายในพระอุโบสถแบ่งเป็น 2 ส่วนใหญ่ๆ คือพื้นที่ภายในพระอุโบสถและพื้นที่มุขระเบียงด้านหน้า พื้นที่ภายในมีพระประธานประดิษฐานอยู่บนฐานบัวตรงกลางซิดผนังด้านหลัง แทนธรรมมาสน์กับอาสนสงฆ์เป็นแท่นยกพื้นอยู่บริเวณช่วงเสาด้านหน้าขวามือของพระประธาน บริเวณอื่นๆ เป็นพื้นที่ของฆราวาส ระยะห่างภายในกับภายนอกมุขระเบียงมีประตูโขงทรงมณฑปเชื่อม บานประตูพระอุโบสถแกะสลักปิดทองรูปทวารบาล ประดับเครื่องเถา เช่นเดียวหน้าต่าง ภายในพระอุโบสถที่ผนัง มีลักษณะลวดลายปิดทองฉลุลบนพื้นรักสีดำ ส่วนใหญ่เป็นภาพพุทธประวัติเรื่องพระสุธน – มโนราห์ และเรื่องพระเจ้าสิบชาติ ผนังภายนอก

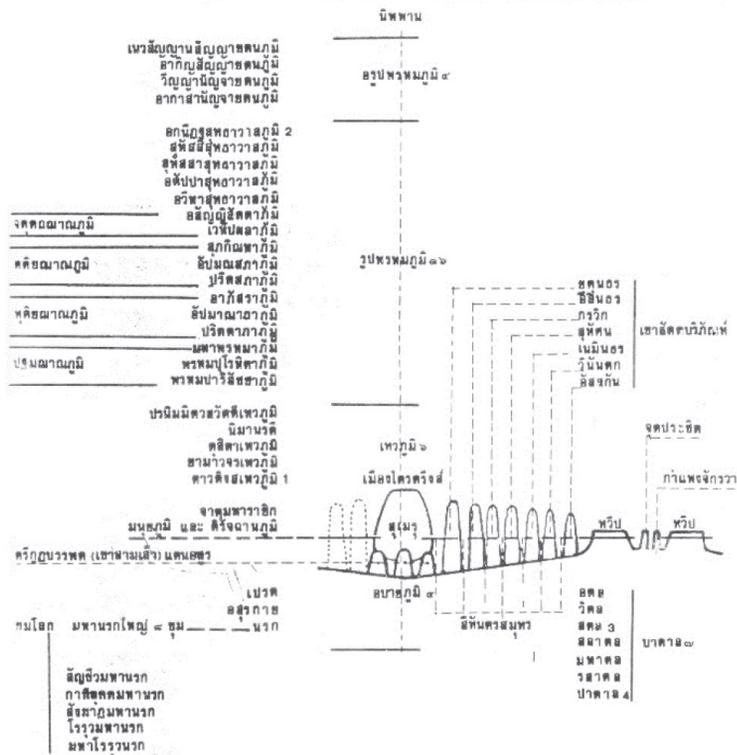
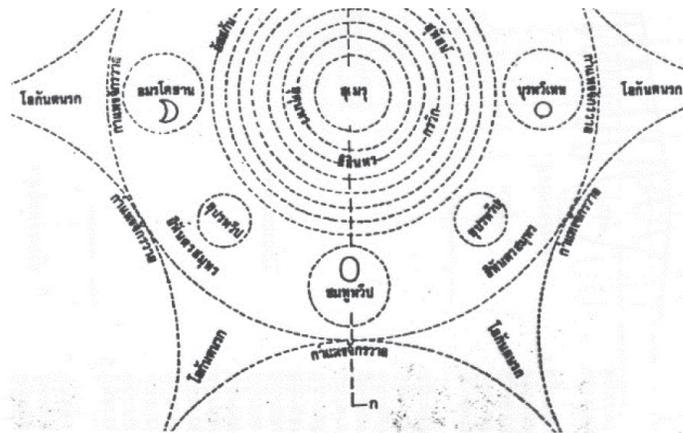
ด้านหน้าและโดยรอบ เป็นลวดลาย ดอกวงกลม ลายเครือเถา ลายหม้อดอกบูรณฆฏะ และลายเทวดายืนถือ
ช่อดอกไม้บนสิงห์ ลงรัก ปิดทอง ผنังภายนอกด้านหลังเป็นลายประดับกระจกทลาคสี บนพื้นปูนสีแดง ส่วน
บนเป็นภาพเจดีย์ และส่วนกลางเป็นภาพต้นทอง และมีภาพนกยูงอยู่ทั้ง 2 ข้าง

ภาพที่ 3 พระอุโบสถ หรือ สิม วัดเชียงทอง

ภาพที่ 4 รายละเอียดของฟ้าบนสันหลังคาพระอุโบสถ

ภาพที่ 5 แผนภาพแนวคิดแสดงลักษณะตามคติไตรภูมิ
ที่มา: Kallayanamitr (2006)

ภาพที่ 6 ซุ้มประตูโขงทรงมณฑป

ภาพที่ 7 บรรยากาศภายในพระอุโบสถ

พระประธาน หรือชาวลาวเรียกว่า “พระองค์หลวง” ปางมารวิชัยปิดทองบนฐานบัวปูนปั้นปิดทอง
ล่องชาด ประกอบกับพระบางจำลองประทับยืนขวาข้างพระประธานด้านละ 2 องค์ กับพระปางมารวิชัยที่
จัดให้ประทับเรียงเป็นชั้นด้านหน้าพระประธาน

ภาพที่ 8 พระประธานภายในพระอุโบสถ

หอพระม่าน ตั้งอยู่ด้านหลังพระอุโบสถ สร้างขึ้นใน พ.ศ.2493 เพื่อเฉลิมฉลองที่โลกก้าวสู่ยุคกิ่งพระพุทธรูป ประดิษฐาน พระม่าน ถือเป็นพระพุทธรูปสำคัญหนึ่งในสามองค์ของเมืองหลวงพระบาง (อีกสององค์คือพระบางและพระเจ้าองค์แสน) ผนังด้านหลังวิหารทาสีชมพูประดับด้วยกระจกสีแสดงถึงภาพวิถีชีวิตของผู้คน รวมทั้งเคยเป็นที่ประดิษฐานพระไตรปิฎก

หอพระพุทธรูปไสยาสน์ ลักษณะเป็นวิหารขนาดเล็กที่ตั้งอยู่ด้านข้างพระอุโบสถ ผนังด้านนอกประดับด้วยกระจกสีตัดเป็นชิ้นเล็กๆ และนำมาต่อเป็นรูปต่างๆ บนพื้นสีชมพูเป็นภาพเล่าเรื่องท้าวเสียวสวาด วรรณกรรมชิ้นเอกของลาว ส่วนภายในประดิษฐานพระพุทธรูปปางไสยาสน์ อายุราว 400 ปี ด้วยพระหัตถ์ที่รองรับพระเศียรไว้อย่างสง่างามและอ่อนช้อย มีพุทธลักษณะงดงามตามแบบสกุลช่างหลวงพระบาง พระพุทธรูปนี้เคยถูกนำไปจัดแสดงที่กรุงปารีสในปี พ.ศ.2474 และไปประดิษฐานอยู่ที่นครเวียงจันทน์หลายสิบปี ก่อนจะนำกลับมายังหลวงพระบางอีกครั้งในปี พ.ศ.2507

อุบมุง เป็นที่เก็บพระพุทธรูปยืน ปางห้ามญาติ พบเห็นได้ตามวัดต่างๆ ในหลวงพระบาง และวัดบางแห่งทางภาคเหนือของไทย ซึ่งมีความสัมพันธ์อาณาจักรล้านช้างมาก่อน ใช้เป็นที่ปฏิบัติกรรมฐานของพระสงฆ์ เป็นอาคารเครื่องก่อขนาดเล็กอยู่ด้านข้างพระอุโบสถ

ภาพที่ 9 หอพระม่าน

ภาพที่ 10 หอพระพุทธรูป

ภาพที่ 11 อุบมุง

เจดีย์ภายในวัดเชียงทอง เจดีย์มีหลายองค์ที่รายตัวพระอุโบสถอยู่ มีสององค์ที่อยู่ด้านหน้าและด้านหลังแกนเดียวกับพระอุโบสถ ลักษณะทางสถาปัตยกรรม ส่วนมากเป็นเจดีย์เหลี่ยมแบบลาว และมีทรงระฆังที่ได้รับอิทธิพลของล้านนาอยู่ด้วย เจดีย์ส่วนใหญ่ใช้เก็บอัฐิของพระมหากษัตริย์และเจ้านาย

โรงเรียนโกศ หรือโรงเก็บราชรถพระโกศของเจ้ามหาชีวิตศรีสว่างวัฒนา ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของวัด สร้างขึ้นในปี พ.ศ.2505 ลักษณะเป็นโถงกว้าง ผนังด้านหน้าตั้งแต่หน้าบันลงมาจนถึงพื้นสามารถถอดออกได้เพื่อให้สามารถเคลื่อนราชรถออกมาได้ กลางโรงเรียนโกศเป็นที่ตั้งราชรถไม้แกะสลักปิดทองคำเปลว

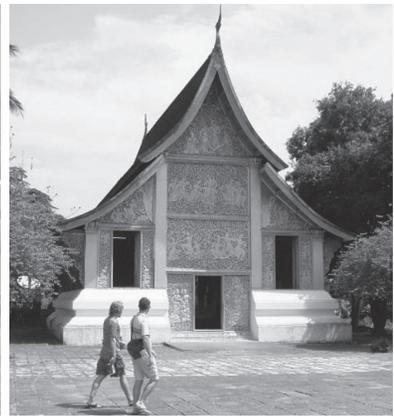
รอบคัน มีพระโกศ 3 องค์ ตรงกลางเป็นองค์ใหญ่ของเจ้าศรีสว่างวัฒนา ด้านหลังเป็นของพระราชมารดา ส่วนด้านหน้าเป็นของพระเจ้าอา โรงเก็บราชรถนี้ออกแบบโดยเจ้ามณีวงศ์และแกะสลักโดยช่างหลวงพระบาง ชื่อ เพี้ยตัน เมื่อครั้งที่รับราชการอยู่ในพระราชวังหลวงพระบาง นับว่าเป็นช่างฝีมือดีประจำพระองค์ มีความชำนาญทั้งด้านงานเขียนและงานแกะสลัก

ซุ้มประตู เป็นประตูโค้งทาสีเขียว สร้างมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 21 แม้จะมีการบูรณะบ้าง แต่ยังคงรักษาโครงสร้างเดิมไว้ มีลักษณะคล้ายกับซุ้มโขงที่วัดสวนดอก เมืองเชียงใหม่ แต่มียอดเดี่ยว และประดับลวดลายค่อนข้างน้อย

กุฏิ เป็นที่พำนักของพระภิกษุสงฆ์และสามเณร ตั้งอยู่ด้านทิศใต้ของพระอุโบสถ มีลักษณะเป็นเรือนหลังคาแฝดสองหลัง เหมือนกับเรือนพักในเมืองหลวงพระบาง

ภาพที่ 12 ลักษณะพระเจดีย์

ภาพที่ 13 โรงเรียนโกศ

ภาพที่ 14 ซุ้มประตูโขง

ภาพที่ 15 กุฏิ

โดยภาพรวมแล้ว จะเห็นว่าจากการเลือกทำเลที่ตั้งของวัดนั้น แสดงความประสงค์จะให้วัดนี้เป็นที่หมายเมืองของคนเดินทางทางน้ำ และเป็นเสมือนประตูต้อนรับผู้คนที่มาเยือนดินแดนแห่งนี้ โดยผู้สร้างได้กำหนดเอาอาคารทางศาสนาเป็นสัญลักษณ์ ให้รับรู้ถึงสถานะทางสังคมของเมืองหลวงพระบางตั้งแต่ครั้งเริ่มสร้าง ที่ยอมรับเอาพุทธศาสนาเป็นรากฐานในการนำทางสังคม และวัฒนธรรม และยังดึงคนผู้มาสัมผัสได้น้อมนำเข้าสู่ศาสนาผ่านสัญลักษณ์แห่งศรัทธาในพุทธศาสนาในมิติต่างๆ ทางงานสถาปัตยกรรมอีกด้วย

ภาพที่ 16 ทำเลที่ตั้งของวัดเชียงทอง

สถานะและบทบาทของความโค้งอ่อนช้อยในรูปทรงสถาปัตยกรรม อุโบสถวัดเชียงทอง

หากพิจารณาจากการเรียกลักษณะรูปทรงโดยรวมของงานสถาปัตยกรรมประเภทนี้ ที่เรียกว่าทรงผู้ชาย ทรงผู้หญิง นั้นย่อมหมายรวมถึงสัดส่วนโดยองค์รวมที่ไม่ใช่เฉพาะส่วนใดส่วนหนึ่งด้วย ซึ่งสัดส่วนโดยรวมนี้จะเป็นส่วนประสานองค์ประกอบภายในตัวอาคารเอง รวมทั้งความสัมพันธ์ต่อ องค์ประกอบรอบข้างอีกด้วย ในที่นี้จะขอยกตัวอย่างงานสถาปัตยกรรม ประเภทอุโบสถหรือวิหารที่มีการเรียกรูปทรงในลักษณะนี้คือ ในวัฒนธรรมล้านนา ที่วิหารนั้นประกอบด้วย 2 ลักษณะดังกล่าว ในกลุ่มทรงผู้ชายหรือที่ทากล้านนาเรียกว่า “อ่างปู” นั้นมีลักษณะที่ค่อนข้างแข็ง ดังเช่นวิหารล้านนาในกลุ่มสกุลช่างลำปาง ได้แก่ วิหารน้ำแต้ม วัดพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง ที่หากมองว่าอาคารเริ่มต้นด้วยความเป็นทรงโรง คือ มีผังส่วนโดยรวมเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า และมีลักษณะเป็นหลังคาจั่ว อาคารลักษณะนี้ก็จะเกิดการเน้นเป็นแกนด้านหน้าหลังขึ้น การเป็นอาคารทรงจั่วเองก็มีลักษณะการเน้นแกนที่นำสู่เบื้องบนหรือที่สูงขึ้น ลักษณะเป็นดังทรงจอมแห ในขณะที่วิหารทรงผู้หญิง หรือที่เรียกว่า “อ่างแม่” นั้นมีลักษณะของการโค้งอ่อนของหลังคาที่เน้นในแกนตั้งหรือแกนตั้งเพิ่มมากขึ้นกว่าแบบทรงผู้ชาย ดังเช่นวิหารในกลุ่มสกุลช่างเชียงใหม่ อันได้แก่ วิหารวัดอินทราวาสหรือวัดต้นแก้ว เป็นต้น การทำให้หลังคาโค้งอ่อนนั้นยังช่วยให้ปริมาตรโดยรวมของอาคารนั้นรู้สึกเบาขึ้นอีกที นอกเหนือจากการแบ่งชั้นของหลังคาเป็นตັບๆ แล้ว (Kallayanamitr, 2006) และในกรณีของลักษณะที่เกิด

จากทรงในการกำหนดสัดส่วนโดยรวม หากพิจารณาลักษณะทางกายภาพของวิหารล้านนา การเน้นสัดส่วนให้มีทิศทางขึ้นสู่ที่สูงหรือชะลูดขึ้นนั้น เพื่อรักษาเอกภาพในองค์ประกอบ หากแบ่งสัดส่วนของตัวอาคารตามแนวประเพณีนิยมที่มักแบ่งออกเป็นสามส่วนคือ ส่วนฐาน อันหมายถึงฐานที่รองรับอาคาร ส่วนตัวเรือน คือตัวอาคาร และส่วนยอดคือส่วนหลังคาของอาคาร จะพบว่าในวัฒนธรรมล้านนานั้นได้แก้ปัญหาในการรักษาเอกภาพโดยรวมของอาคารตามลักษณะทรงที่ชะลูดขึ้นทำให้ส่วนฐานส่วนเรือน ส่วนยอดนั้นชะลูดขึ้นตามสัดส่วนโดยรวม การแสดงลักษณะที่เน้นเส้นตั้งให้ชะลูดขึ้นนั้น อาจสัมพันธ์กับเทคนิคหรือเทคโนโลยีกับยุคสมัยของตัวอาคารด้วย ที่สามารถสังเกตเห็นแนวโน้มของอาคารสมัยหลังที่มีความเจริญทางด้านเทคโนโลยีในการก่อสร้างมากขึ้น ดังตัวอย่างอาคารทางศาสนาในสมัยรัตนโกสินทร์ เป็นต้น หรืออาคารทางศาสนาในวัฒนธรรมล้านช้างในตัวเมืองเวียงจันทน์ด้วย ทำให้เห็นถึงความสำคัญของการเน้นแกนในทางตั้ง เพื่อมุ่งขึ้นสู่ที่สูงหรือสภาวะของความสูงส่งสง่างาม

ภาพที่ 17 เปรียบเทียบสัดส่วนขององค์ประกอบโดยรวมต่อรูปทรงผู้ชายและรูปทรงผู้หญิงของวิหารในวัฒนธรรมล้านนา

ลักษณะการใช้เส้นโค้งอ่อนของทรงอาคารพระอุโบสถวัดเชียงทองนั้น เป็นเส้นโค้งที่เกิดกับอาคารทรงจั่วซึ่งสามารถจัดได้อยู่ในกลุ่มการใช้เส้นโค้งแบบจอมแหได้ แต่ที่มีลักษณะพิเศษเป็นเอกลักษณ์ของที่นี่คือ ทิศทางการเคลื่อนที่ของเส้นนั้นเป็นลักษณะของการผสมระหว่างเส้นในแนวระนาบกับแนวตั้งเข้าด้วยกัน เส้นโค้งจอมแหนั้นจะกว้างขึ้น ส่วนที่ตกท้องช้างนั้นแสดงการตกตามสภาวะแรงดึงดูดของโลกตามธรรมชาติมากกว่า เป็นลักษณะของการเน้นทั้งเส้นตั้งและเส้นนอน และมีการแก้ปัญหาทางด้านเอกภาพในสัดส่วนโดยรวมได้อย่างมีความกลมกลืน อันเกิดจากเส้นที่ค่อยๆ โค้งอ่อนขึ้นอย่างนุ่มนวล จากแนวราบสู่เส้นตั้งในแนวตั้งอันเป็นแกนของอาคาร และแกนของวัด ทำให้ส่วนประกอบอื่นๆ แสดงถึงการเน้นเส้นตั้งและเส้นนอนตามไปด้วย เช่น ส่วนฐานที่แสดงให้เห็นการยกพื้นขึ้นเล็กน้อยและแสดงจังหวะของเส้นนอนจากแนวชั้นบันไดด้านหน้า และเส้นของลวดฐานบัวรอบๆ อาคาร ส่วนตัวเรือนนั้น เน้นที่แนวเสาโดยเฉพาะกับด้านหน้า และการทำโค้งคิ้วหรือสาหร่ายรวงผึ้ง ที่มีลักษณะโค้งและย้อยลงมาในแนวตั้งที่สัมพันธ์กับสัดส่วนของส่วนยอด คือหน้าบันขึ้นไป ส่งเสริมแกนทางตั้งของอาคาร

ภาพที่ 18 ลักษณะรูปทรงที่อ่อนช้อย ของพระอุโบสถวัดเชียงทอง และลักษณะการใช้เส้นโค้งกับรูปทรงของอาคาร

ภาพที่ 19 ด้านหน้าพระอุโบสถ

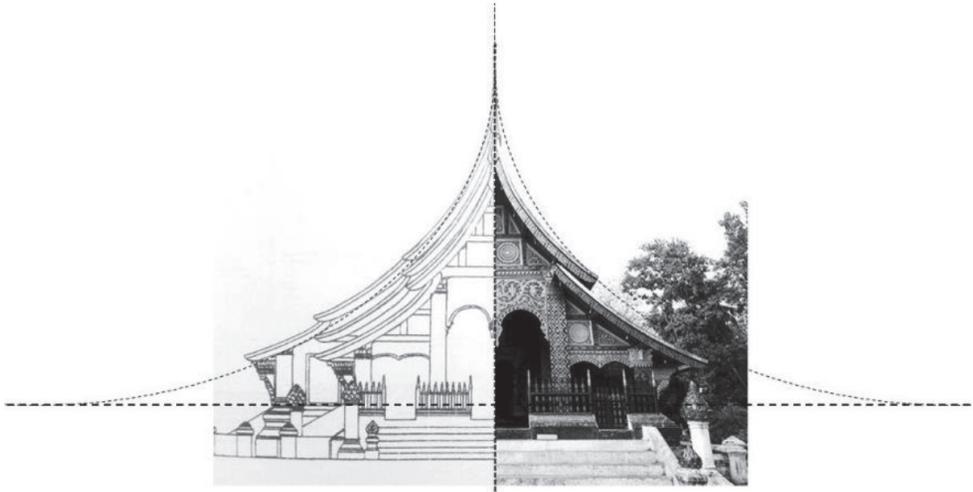
ภาพที่ 20 ด้านข้างพระอุโบสถ

ภาพที่ 21 เอกภาพของเส้นโค้งอ่อนช้อยภายในวัด

ภาพที่ 22 เส้นโค้งอ่อนช้อยที่ผสมผสานกันนอบน้อมกับแกนตั้ง

ภาพที่ 23 ลายเส้นแสดงเส้นโค้งอ่อนที่ผสมผสานกันนอนกับแกนตั้ง
ที่มา: Bunyasurat (2000)

จากการกำหนดรูปทรงให้โค้งอ่อนช้อยอย่างมากนั้น ทำให้เห็นว่าเป็นส่วนที่สัมพันธ์กับองค์ประกอบอื่นๆ ในลักษณะของการเป็นสิ่งที่กำกับส่วนอื่นๆ ให้พยายามรักษาเอกภาพร่วมกันของแนวคิดที่จะสร้างรูปทรงในลักษณะนี้ เป็นภูมิปัญญาของตนเองในทางช่างของวัฒนธรรมล้านช้าง ในการแก้ปัญหาในการออกแบบให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่มาจากแนวความคิด ที่สะท้อนออกมาได้อย่างสัมฤทธิ์ผล

นัยยะทางความหมายของความโค้งอ่อนช้อยในรูปทรงสถาปัตยกรรม อุโบสถวัดเชียงทอง

การทำหลังคาโค้งอ่อน ช้อย และลาดลงมา คลุมค่อนข้างต่ำของหลังคาหน้าจั่วของอุโบสถวัดเชียงทองแห่งนี้ ทำให้เห็นถึงท่าทีของงานสถาปัตยกรรมที่สะท้อนการปกป้อง แดดฝน สภาพภูมิอากาศเป็นอย่างดี แสดงถึงแนวความคิดที่เชื่อมโยงกับวัฒนธรรมของชาวไทลื้อ ที่สืบทอดอิทธิพลทางวัฒนธรรมมาสู่ทั้งในล้านนาและล้านช้าง ที่มีแรงบันดาลใจในการสร้างสถาปัตยกรรมเพื่อป้องกันสภาวะแวดล้อมที่ได้มาจาก “หงส์” โดยเฉพาะกับในตัวเรือน กล่าวคือ การมีหลังคาที่แผ่กว้างและอ่อนโค้งคลุมลงมาเกือบถึงพื้น แล้วโค้งงอขึ้นคล้ายหงส์กางปีกปกป้องลูกๆ (Saisingh, 2012) อีกทั้งยังเรียกชื่อส่วนปลายของป้านลมหลังคาว่า “หางหงส์” อีกด้วย ทั้งนี้หงส์ยังเป็นต้นกำเนิดให้เป็นสัตว์ศักดิ์สิทธิ์ และความเป็นมงคล ในแทบทุกวัฒนธรรมในโลกตะวันออก โดยเฉพาะกับวัฒนธรรมในศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์ ในศาสนาพุทธ เป็นสัญลักษณ์แห่งความบริสุทธิ์ และภูมิธรรมอันสูง ด้วยชาวพุทธเชื่อว่า หงส์เป็นตัวแทนอันหนึ่งของพระพุทธเจ้า และพระอรหันต์ เนื่องจากในอดีตพระพุทธเจ้าเคยเสวยพระชาติเป็นพญาหงส์ และพระอรหันต์เคยเกิดเป็นหงส์ ดังปรากฏในจุลทรงส์ชาดก นอกจากนี้ยังเชื่อว่าหงส์เป็นเจ้าของแห่งนกกัปปัง เป็นผู้พิทักษ์รักษาท้องฟ้า หรือสิ่งที่อยู่เบื้องสูง ซึ่งในหลวงพระบางมีความคิดและความเชื่อในลักษณะของการแสดงความเป็นแม่ที่ปกป้องลูก ในลักษณะของแม่ไก่กางปีกปกป้องลูกไก่ (Bunyasurat, 2005)

ในมิติของการเปรียบเทียบโดยใช้ภาษา ที่ใช้คำว่า “ทรงผู้หญิง” กับอาคารทางศาสนา เป็นการสะท้อนถึงโลกทัศน์ทางวัฒนธรรมที่เข้าใจและยอมรับสภาวะทางธรรมชาติแล้วหาประโยชน์ตามสภาวะทางธรรมชาติในที่นี้การนำไปเปรียบเทียบกับรูปทรงของผู้หญิงนั้นแสดงให้เห็นถึงความเข้าใจในสภาวะความเป็นมนุษย์ที่ให้ความทัดเทียมกันกับผู้ชาย (Wongthes, 2000) เข้าใจในสภาวะของสิทธิ์และหน้าที่ของความเป็นมนุษย์ และมองสภาวะความเป็นเพศหญิงนั้น เป็นตัวแทนของความอุดมสมบูรณ์ เป็นสัญลักษณ์ของความเจริญงอกงาม ดังสังคมในอดีตที่การยกให้เป็นผู้ถือครองอำนาจศักดิ์สิทธิ์ทางธรรมชาติ ยกเพศหญิงในความเป็นแม่ขึ้นนำหน้าชื่อเรียกสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่านั้น เช่น แม่น้ำ แม่โพสพ แม่ธรณี แม่ย่านาง แม่เตาไฟ รวมถึงแม่ทัพ เป็นต้น (Krairiksh, 2014) เป็นการแสดงถึงปัญญาในการรู้เท่าทันจนและนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อชีวิต รวมทั้งการเปรียบรูปทรงของพระพุทธรูป โดยเฉพาะกับพระพุทธรูปสมัยสุโขทัยบางองค์ในเชิงทัศนศิลป์ที่มองดูว่างดงาม จนดูมีลักษณะคล้ายสตรีเพศ (Krairiksh, 2014) แต่มีลักษณะที่เน้นไปทางนามธรรมมากกว่า โดยเน้นในเนื้อหาสะท้อนความคิดเกี่ยวกับความนุ่มนวล อ่อนน้อมอ่อนหวานโอบอ้อมอารี เป็นท่วงทำนองที่เชื้อช้ำ ค่อยเป็นค่อยไป ไม่กระโตกกระตาก กลมกลืน สบาย ค่อยๆ ลอยตัว ดูเบาราวกับไม่มีตัวตน ในกรณีนี้การเปรียบจากการเห็นพระพุทธรูปในศิลปะสุโขทัย ย่อมสะท้อนการละเพศสภาวะที่ได้ละทิ้งการแสดงลักษณะของความเป็นชายไปด้วย หมายถึงการสื่อให้เข้าใจในสภาวะต้นตอของชีวิตที่อยู่เหนือขึ้นไปจากความ เป็นหญิง เป็นชาย อยู่เหนือในสภาวะแห่งการเปลี่ยนแปลงตามวัย เข้าสู่สภาวะที่ทุกชีวิตมีร่วมกัน คือ สภาวะที่ต้องข้องอยู่กับ กิเลส ตัณหา อุปาทาน ลักษณะทางนามธรรมของพระพุทธรูปจึงแสดงลักษณะของความปราศจากอวิชชาเหล่านี้ เป็นตัวอย่างที่แสดงให้ทุกชีวิตได้เห็นถึงสภาวะความหลุดพ้น ซึ่งแม้ว่าลักษณะการรับรู้อารมณ์ทางทัศนศิลป์ ของเส้นโค้งที่ปรากฏอยู่ที่รูปทรงของพระพุทธรูปกับรูปทรงของพระอุโบสถ จะมีจังหวะอาการที่แตกต่างกัน แต่โดยลักษณะที่มีความสอดคล้องร่วมกันแล้ว คือ สภาวะแห่งความ คลาย เบา ลอย อย่างกลมกลืนและนุ่มนวล

ในมิติของการปรากฏการณ์มูลฐานขององค์ประกอบทางศิลปะในทางทัศนธาตุ รูปทรงนั้นเป็นองค์รวมทางกายภาพ ที่ทำให้ระลึกถึงความเป็นเส้นที่ปรากฏอยู่ในรูปทรงนั้น และความเป็นเส้นที่ปรากฏเป็นลักษณะต่างๆ ก็เกิดจากความเคลื่อนไหวอันเป็นลักษณะอาการการเคลื่อนที่ของจุด ที่แสดงความหมายภายใต้ท่าทีของการเคลื่อนไหวเหล่านั้น ที่ประกอบด้วยตำแหน่งและทิศทาง ซึ่งจะเป็นสิ่งที่เชื่อมโยงกับการรับรู้ของมนุษย์ ที่สัมผัสได้ถึงทิศเบื้องหน้า เบื้องหลัง เบื้องล่าง เบื้องบน ต่อสภาวะแรงดึงดูด และจากสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ลักษณะรูปทรงอ่อนช้อยอย่างมากของหลังคาพระอุโบสถวัดเชียงทองนั้น แสดงให้เห็นลักษณะของเส้นและอาการของจุด ที่มีลักษณะแสดงถึงการเชื่อมโยงจากเส้นระนาบทางแนวนอน ที่มีความต่อเนื่อง นุ่มนวล ค่อยเป็นค่อยไป จากแกนราบสู่ที่สูงที่สุดในแกนตั้ง จึงเป็นการผสานตัวสถาปัตยกรรมเข้ากับโลกและค่อยๆ นำทางไปสู่ที่สูง ทำให้รู้สึก ผ่อนคลาย นุ่มนวล สงบ และค่อยลอยตัวขึ้นสู่เบื้องบน

ในมิติของการรับรู้รูปทรงและที่ว่างทางกายภาพในงานสถาปัตยกรรมทางรูปทรงสัญลักษณ์และประสบการณ์การเข้าไปสัมผัสใช้งาน ลักษณะพระอุโบสถวัดเชียงทองที่เป็นแบบหน้าสามหลังสองนั้นแม้เป็นเอกลักษณ์อันสำคัญของวิหารในวัฒนธรรมล้านนา (เหตุเพราะมาจากการเชื่อมโยงทางเชื้อชาติและวัฒนธรรม) แต่คลี่คลายไปเป็นเอกลักษณ์ของตนเองคือล้านช้างแบบหลวงพระบาง ในส่วนของการใช้สอยและการปรับเปลี่ยน

ลักษณะของพื้นที่ตลอดจนเทคนิคในการก่อสร้างที่เป็นภูมิปัญญาของตนเอง ดังนั้นความหมายจากมิติของการเห็นรับรู้รูปร่าง รูปทรงในเชิงสัญลักษณ์นั้นจึงเป็นการเชื่อมโยงอย่างสอดคล้องกลมกลืนทั้งหลักแนวคิดในพุทธศาสนารวมถึงการรับรู้สภาวะของชีวิต กล่าวคือ การใช้รูปทรงที่แผ่กว้างและอ่อนโค้งคลุมลงมาเกือบถึงพื้น แสดงถึงการปกป้องคุ้มครอง สภาวะที่ผ่อนคลายเย็นสบายจากการเห็นแต่เพียงตราบเท่า สภาวะที่สิ่งที่สูงส่ง กับความสงบสบายเป็นหนึ่งเดียวกัน บนสัญลักษณ์ในแกนของเขาพระสุเมรุที่มนุษย์ได้ใช้ชีวิตเวียนว่ายในสังสารวัตร เห็นความเชื่อมโยงของสภาพการใช้ชีวิตที่เข้มข้นเบิกบานและเป็นสุข กับความสงบสุขที่แท้จริงของชีวิต ในไตรภูมิจักรวาลโยงถึงภูมิที่สี่ คือ นิพพานภูมิ ภูมิสูงสุดอันเป็นภูมิแห่งความสุขสงบเย็นที่แท้จริงของชีวิต ในฐานะที่วัดเป็นพื้นที่หรือสถาปัตยกรรมทางสถาบันทางพุทธศาสนาโดยตรงของคนในชุมชน ทำหน้าที่ปรากฏขึ้นของวัดนั้นย่อมสะท้อนแนวคิดหรือประสบการณ์ที่มีต่อกระบวนการหรือปรากฏการณ์ทางพุทธศาสนาในมิติและระดับต่างๆ การนำวัดไปสร้างอยู่หน้าเมือง อันเป็นหน้าตาของบ้านของเมือง ตัววัดเองสัมพันธ์กับมิติทางกายภาพของเมืองผ่านแกนหลักคือถนนเส้นทางหลักอันเป็นแกนเมืองที่เชื่อมโยงกับพื้นที่สำคัญของเมืองในส่วนอื่นๆ เช่นพระธาตุภูสีที่ตั้งอยู่บนภูมิประเทศอันเป็นภูเขาจุดสูงสุดของเมือง และวัดสำคัญอื่นๆ ซึ่งนับว่าเป็นการเชื่อมโยงกายภาพทั้งหมดในระดับเมืองให้เป็นเนื้อหาเดียวกัน คือ การยกเอาพุทธศาสนาเป็นศูนย์กลางของสิ่งสูงสุดของผู้คนในดินแดนแถบนี้ย่อมเป็นสิ่งที่แสดงถึงการเห็นคุณประโยชน์หรือผลของการมีพุทธศาสนาเป็นที่พึ่งเป็นหลักของชีวิตและสังคม จนกำหนดให้เป็นศูนย์กลางของพลวัตทางวัฒนธรรม

สุขาเยทางรูปทรงในงานสถาปัตยกรรมอุโบสถวัดเชียงทอง เมืองหลวงพระบาง

งานสถาปัตยกรรมอุโบสถวัดเชียงทอง เมืองหลวงพระบาง เป็นเสมือนประตูหรือหน้าตาของเมืองเป็นที่ต้อนรับผู้คนที่เข้าสู่ดินแดนและเชื่อมโยงบริบทอื่นๆ สู่เอกภาวะทางกายภาพของเมืองและผู้คน สถานะนี้สะท้อนจิตใจของผู้คนที่อยู่ในสังคมและวัฒนธรรม โดยใช้พุทธศาสนาศาสนาเป็นสิ่งที่ชี้นำ ความโค้งอ่อนในลักษณะนี้ของรูปทรงทางสถาปัตยกรรม ทั้งความอ่อนช้อยดังรูปทรงของสตรีก็ดี ความเบา คลาย ค่อยๆ ลอยตัวขึ้นสู่สรวงสวรรค์ที่สูงก็ดี ความแนบแน่น ชิดชิดกับผืนดินและโลกก็ดี รวมทั้งปกป้องคุ้มกันที่ปรากฏในเนื้อหาที่อธิบายก่อนหน้านี้ ย่อมสะท้อนถึงเมืองที่วิถีชีวิตของผู้คนที่มีความสงบสุข ร่มเย็นเป็นที่เชื่อเชิญให้พึ่งพิงได้ ภายใต้โพธิสมภารในพุทธศาสนา ได้เป็นอย่างดี โดยใช้ลักษณะของรูปร่าง รูปทรงทางสถาปัตยกรรมที่สะท้อนถึงสภาวะแห่งความสุข สมบูรณ์ ความนุ่มนวล ความอิงแอบ ความกลมกลืน เป็นกันเอง และสภาวะปกป้องคุ้มครอง มีเมตตา กรุณา โอบอ้อม อารีให้คนได้รับรู้ได้เมื่อเข้ามาพบเห็น เป็นที่คาดหวังในการเป็นที่พึ่งพิงของผู้ที่มีความทุกข์จากการเดินทางในห้วงมหรธรรพ เป็นการสร้าง “จักขุสุขาเย” ให้ปรากฏ คือสร้างความสุขให้สัมผัสได้ด้วยอายตนะทางตา เชื่อมโยงความสุขในสมมติโลกก็สุขสู่ความสุขฝ่ายบุคคลในระดับปรมาตสุข หมายเป็นสัญลักษณ์ของที่ที่ให้ได้ไปสิ่งทุกข์ ให้รับรู้ถึงกระแสแห่งทุกข์ จนถึงที่สุดหรือการสิ้นสุดแห่งทุกข์อันเป็นเป้าหมายสูงสุดของพุทธศาสนา เป็นการใช้คุณสมบัติของงานสถาปัตยกรรมในการเจริญศรัทธา แสดงถึงพลังศรัทธาที่มีต่อพระรัตนตรัยออกมา เพื่อน้อมนำเข้าสู่ปัญญาในพุทธศาสนา

การศึกษานี้ทำให้เห็นว่าการรับรู้ต่อปรากฏการณ์การในงานสถาปัตยกรรมในมิตินี้ นั้น มีความสำคัญในการเข้าไปเผยความหมายของสัญลักษณ์ทางกายภาพ ในลักษณะรูปภาพ เล่า เรื่องราว สู่ รูปภาพ รูปทรง ทางนามธรรม จากการเห็นรูปสู่การเชื่อมโยงทางความคิด ไปจนถึงกายสัมผัสในความรู้สึก จากมิติของรูปธรรมสู่มิติทางนามธรรม เป็นพื้นที่ที่สะท้อนโลกทัศน์ตะวันออกภายใต้เนื้อหาของพุทธศาสนา ในดินแดนอุษาคเนย์ ทำให้เห็นว่าการให้ความหมายในงานสถาปัตยกรรมทางพุทธศาสนานั้น มีลักษณะที่สื่อชั้นของความหมายในระดับต่างๆ เป็นชั้นๆ ที่ห่อหุ้มกันอยู่อย่างกลมกลืนเป็นเอกภาพภายใต้หลักการทางพุทธศาสนา

เอกสารอ้างอิง

- Boonyasurat, W. (2000). **Silapakam nai Muang Chiang Mai lae Muang Luang Prabang**. (In Thai) [Arts in the city of Chiang Mai and Luang Prabang]. In Institute for social research, Chiang Mai University (Eds.) **Conference proceeding of relationship between Lanna and Lan Chang** (pp. 91–102). Chiang Mai: Institute for social research, Chiang Mai University.
- Boonyasurat, W. (2005). **Chuen chom wat nai Luang Prabang**. (In Thai) [Admire to Buddhist's Temple in Luang Prabang]. Chiang Mai: Darn Suttha Karn Press.
- Kallayanamitr, C. (2006). **Sathapattayakam Thai derm**. (In Thai) [The Old Thai Architecture]. Bangkok: Association of Siamese Architects under the Royal Patronage of His Majesty the King Press.
- Krairiksh, P. (2014). **Prawattisart bundarnjai**. (In Thai) [Historical Inspiration]. Bangkok: Parppim press.
- Thaveeprungsiporn, P. D., M.L. (2000). **Wa duay kwam ngam lae kwam wang nai ruen Thai**. (In Thai) [The aesthetics and emptiness of Thai house]. In Faculty of Architecture, Silpakorn University (Eds.) **Conference proceeding of culture and variety of Thai vernacular architecture** (pp. 56–69). Bangkok: Silpakorn University, Faculty of Architecture Press.
- Krairiksh, P. (2014). **Prawattisart bundarnjai**. (In Thai) [Historical Inspiration]. Bangkok: Parppim press.
- Peerasri, P. (2003). **Silapa Wichakarn**. (In Thai) [Academic Arts]. Bangkok: Wichcom center press.
- Tepdilok, Phra. (2017). **Itthiphon Phabuddhasartsana kab silapawattanatham khong kon Thai**. (In Thai) [The influence of buddhism on the art and culture of Thailand] [Video file]. Retrieved April 15th. 2017, from https://www.youtube.com/watch?v=v_N__Orjk5I.
- Saisingh, S. (2012). **Chedi phra buddharoop hoop tam silapa Laos lae Isarn**. (In Thai) [Art of Laos and North-East of Thailand in Pagoda, Buddha's Image and Painting]. Bangkok: Museum press.
- Siriwejchapun, S. (2005). **Sathapattayakam adit patchubun lae anakhot**. (In Thai) [Lanna Architecture the Past, Present and Future]. Chiang Mai: Nantapun press.
- Suwan, P. (2017). **Rueang jak kham boklao Henri Mouhot**. (In Thai) [Tell a story from Henri Mouhot]. Retrieved April 15th. 2017, from <http://www.matichon.co.th/news/25366>.
- Wongthes, P. (2000). **Sangkhom lae wattanatham Usakhane**. (In Thai) [Society and culture of Southeast Asia]. Bangkok: Ruen kaew press.